

УДК 159.922:316.64:165.242.2

Ю.М. ДМИТРІЄНКО, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЖЕРЕЛА ТА ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОГО, ОСОБЛИВОГО ТА СПЕЦИФІЧНОГО УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ (ФОРМУВАННЯ ЄДИНОЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ ТА ІДЕЙНО-СВІТОГЛЯДНОЇ СПАДКОЄМНОСТІ)

Ключові слова: українська правова свідомість, правова культура, розвиток, становлення, правова свідомість особи.

Певні успіхи дослідження загальних характеристик та властивостей правосвідомості на рубежі тисячоліть за допомогою психолінгвістичних методів дослідження виявилися особливо завчасними. Та нас різнофункціональні її різновиди (мовна, національна, ідеологічна, прикладна та інші, що створюють *особливе* у загальних її характеристиках та властивостях), в першу чергу - мовна правосвідомість (*специфічне*), цікавить як родова правова категорія (загальне), що співпадає за глобальним нормативізмом посттоталітарного світовідношення з активною правовою свідомістю (особливе) як мовним правовим світоглядом. Останній будується на єдиних для сучасного, конкретно-історичного циклу соціальної активності української правосвідомості, мовної свідомості (*специфічне*) та їх єдиної родової правової спадкоємності, які за останні півтора століття мають кризову сутність, витоки та перспективи. Тому стає очевидним, що успішне розв'язання економічних, політичних і соціальних завдань неможливе без підвищення рівня й циклу соціальної активності правосвідомості особистості, виховання в кожного громадянина глибокої поваги до закону, фор-

мування готовності безпосередньо приймати активну участь у застосуванні регулятивних положень правових норм у повсякденне життя. Зазначена проблема безпосередньо пов'язана з державною бюджетною тематикою юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Механізм реалізації та захисту прав і свобод громадян України» (номер теми 01-БФ-042-01; номер державної реєстрації 019U003579) [1].

Правові реалії другої половини XX - початку XXI століття – геополітично-правові зміни карти світу, науково-технічна революція, зростання загальних, особливих і специфічних розвиткових процесів одночасно зі сплеском національно-правового відродження в багатьох країнах - визначили важливість правокультурних досліджень самими різними галузями правових наук. Серед найбільш актуальних завдань, які можна вирішити за допомогою психолінгвістичних та правових методів, є завдання вивчення образів мовної правової свідомості різних культурно-правових спільностей (як наявних образів мовно-нормативного правоусвідомлення) з метою оптимізації загального міжкультурного нормативно-правового діалогу як формування нової мовно-правової політики. Остання, за проведеними дослідженнями, вимагає активного використання нетрадиційних і традиційних форм української правової свідомості та правової культури, що не домінують, але вимагають активного, пріоритетного використання в юридичній та законодавчій техніці, ураховуючи виявлену нами тотожність особливого механізму та закономірностей формування циклів соціальної активності української мови, свідомості, національної правосвідомості та самосвідомості як їх специфічної ознаки. Така процедура надає можливість більш глибокого розуміння своєї власної правової культури у міждисциплінарному сенсі [2].

Метою статті є комплексне вивчення джерел і підходів до аналізу, синтезу та упорядкування знань, ідей, проблем та перспектив

про загальне, особливе та специфічне в українській правовій свідомості, аналізу конкретно-історичної динаміки основних методів та методологій її дослідження.

За нашими дослідженнями, одним із основних способів вивчення особливостей функціонування мовної правосвідомості людини є асоціативний експеримент, успішно застосований правовою психолінгвістикою впродовж багатьох років. Так, на основі даних, отриманих під час експерименту, створюються асоціативні лінгвістичні та правові словники, що мають асоціативну та нормативно-правову природу, зі значним науковим потенціалом. Означені словники дозволяють побачити нормативно-правову специфіку образу правового миру того або іншого народу. А зіставлення даних словників різних народів надає унікальну можливість виявити подібні та специфічні риси їх мовно-правових культур. Тому у цьому контексті особливий інтерес викликають дослідження змісту ключових образів правової культури, які є основою - тим самим мовним та ідейно-світоглядним інваріантом, що дозволяє певному правовому етносу зберігати та збагачувати свій культурно-правовий потенціал.

Актуальність вивчення свідомості та правосвідомості (за нашим підходом у широкому контексті свідомість та правосвідомість є тотожними) визнана практично всіма науками про людину і суспільство. Це пов'язано із загальною тенденцією останніх десятиліть уникати абстрагованих теоретичних досліджень і розміщувати «живу людину» в центр проблем, що вивчаються. Тема людського чинника, універсальна у своїй злободенності, призводить до актуалізації таких науково-теоретичних проблем, як свідомість, правосвідомість, правове мислення, мова, національно-культурна, культурно-правова специфіка образу правового світу тощо. В.П. Зінченко, наприклад, включає проблему свідомості в число глобальних проблем сучасності (1994).

Сам термін «свідомість» (а відтак, й правосвідомість), фактично став загальновживаним

лише в XVIII столітті, хоча перші міркування з приводу свідомості, нормативної активності людини з'явилися ще у софістів і Сократа (див. «Філософський енциклопедичний словник» 2007 року видання, с.596-598). У надрах християнства зародилася ідея спонтанної активності душі, яка включала й момент свідомості та правосвідомості. На становлення проблеми правосвідомості у правовому осмисленні проблем Нового часу великий вплив здійснив Декарт, який виділив поняття правосвідомості (правда, не використовуючи самого терміну «свідомість») з більш загального поняття душі. Декарт вводить принцип самовіддзеркалення свідомості в собі самій, закладаючи, таким чином, основи поняття правосвідомості як замкненого в собі внутрішнього правового світу - поняття, яке відображаючи зовнішнє правове буття, не відображає лише саме себе (Нікітіна, 1993).

Серйозні розробки в галузі свідомості (правосвідомості) були зроблені в межах різних філософсько-правових течій (феноменології права, правового екзистенціалізму, прагматизму, німецької класичної філософії) та пов'язані з такими іменами, як І. Кант, Г.В. Гегель, К. Маркс, К. Ясперс, а також В. Гумбольдт, М. Хайдеггер та інші. Часто-густо початковою точкою досліджень була не правосвідомість, а правобуття, людина та соціальна взаємодія, а правосвідомість і правове мислення вже виникали в процесі аналізу даних явищ (Портнов, 1994). Дослідження правової свідомості в правовій психології супроводжувалося методологічними труднощами. Практика використання правовою психологією методу інтроспективного аналізу, який був визнаний самодостатнім методом вивчення свідомості ще з часів Декарта, виявила його сучасну неспроможність: психологія правосвідомості не досягла будь-яких істотних успіхів, намагаючись зрозуміти свідомість з точки зору її самої ж (Нікітіна, 1993). Отже, в 20-х роках XX століття відбулася зміна не тільки методу дослідження, але й самого предмета науки про правосвідомість. Наприклад, така наукова течія, як правовий біхевіо-

ризм, стала вивчати правову та неправову поведінку людини й тварини; правова гештальтпсихологія протиставила атомізму інтроспективну правову психологію, цілісність психічних правоутворень; правовий психоаналіз акцентував увагу на несвідомих психічних правових процесах. У вітчизняній правовій психології фундаментальні дослідження свідомості та правосвідомості, їх структури та умови функціонування здійснювалися в межах культурно-історичного та діяльнісного (функціонального) підходів. На сьогоднішній день діяльнісний (функціональний) підхід фактично залишається основною методологічною базою для формування нових наукових напрямів у сучасному правознавстві, що досліджують проблеми, пов'язані з правосвідомістю, включаючи правову, мовну, емоційну та культурну психолінгвістику. Він покликаний допомогти подолати основні методологічні труднощі, що виникають перед дослідниками правосвідомості. Сутність діяльнісного або функціонального підходу при дослідженні правосвідомості полягає у тому, що він: 1) висуває першозавдання в актуальному поясненні природи та походження правосвідомості; 2) характеризує правосвідомість як таку, що має не диз'юнктивний характер; 3) неможливість досягти остаточного (діяльнісного, функціонального) розміщення носія («спостерігача») правосвідомості за відношенням до її об'єкту у конкретно-історичному та реальному часо-просторі; 4) культурологічно-правова відносність наших уявлень правосвідомості, духовно-душевного життя людини (Портнов, 1994).

Дослідження правосвідомості є традиційним напрямком для вітчизняної правової науки ХХ століття. За ідеями В.П. Зінченко сучасний етап правопсихологічних досліджень у галузі свідомості та правосвідомості характеризується істотним зменшенням інтересу до академічних розробок і все більше прив'язаний до прикладних досліджень (правовий психоаналіз, правова психотерапія), концептуальна основа яких «залишає бажати кращого» (1994). Для запобігання девальвації

проблеми правосвідомості необхідно враховувати досягнення вітчизняної і зарубіжної традицій в підході до правосвідомості. Значний вклад у дослідження феномена правосвідомості внесли філософи права та правосвідомості кінця ХІХ - початку ХХІ століть. Так, В.П. Зінченко та А.Н. Портнов збігаються у своїх оцінках про домінуючу роль етичної спрямованості слов'янської правової традиції та філософсько-правової думки, що має православне коріння в оригінальному підході до проблем взаємовідношення правосвідомості, свідомості, мислення і мови (Зінченко, 1994; Портнов, 1994). В.П. Зінченко погоджується з А.Ф. Лосевим, який відзначає нормативно-правову зорієнтованість вітчизняної правової традиції та правосвідомості «на логос» (логізм), що мав на увазі усталену ідейно-світоглядну натхненність світу та фокусування уваги, в першу чергу, на самому суб'єкті правового пізнання - особи (на відміну від європейської раціоналістичної правової традиції, що розподіляє суб'єкт та об'єкт правового пізнання - суб'єкт та об'єкт правосвідомості).

В українській правосвідомості склалася власна тенденція цілісного («соборного») бачення правового світу, вплив якої на становлення та розвиток українських філософів, філософів права та правосвідомості ХХ століття ніяк не можна ігнорувати (Зінченко, 1994). Ми приділяємо таку велику увагу етичній української правосвідомості, як домінуючої форми правової традиції у зв'язку з тим, що останнім часом саме особа та духовний розвиток стають центральними проблемами правових наук про людину, а розв'язання поставлених задач буде неповним без урахування досягнень в цій галузі. Тут варто назвати імена М.А. Бердяєва, В.С. Соловйова, Е.М. Трубецького, Г.Г. Шпета та ін. У радянській період досліджень правосвідомості цілком виразно виявляється тенденція руху від правового редукціонізму, що зводив поняття правосвідомості до нормативно-правового віддзеркалення на рівні другої сигнальної системи, яка є типово правовою, у епіфеноменалі-

стському її (правосвідомості) трактуванні («свідомість», «правосвідомість» – властивість мозку», «функція високорганізованої матерії» та ін.) при дослідженні реальної онтології правосвідомості, її культурно-історичної детермінації (Портнов, 1994). У 20-х роках ХХ століття зароджується культурно-історичний підхід до вивчення правосвідомості та психіки у вітчизняній психології.

А.Н. Портнов, наприклад, не заперечуючи важливості дослідження свідомості та правосвідомості в її відношенні до мозку, відзначає негативні наслідки того, що пануюча колишня правова ідеологія не визнавала правосвідомість як особливу форму правобуття (1994). Першозасновником цього підходу Л.С. Виготським, мабуть, вперше у фундаментальному аспекті було пояснено первинне походження і функціонування вищих психічних функцій правосвідомості (термінологічно – свідомість) та її природи у зв'язку з мовою. Йому вдалося подолати однобічність біхевіоризму, який зводив всю психічну активність людини до правових рефлексів та протилежної біхевіоризму групи наукових течій, які пояснювали психолого-правовий розвиток винятково внутрішніми чинниками – спадковістю та «духом». Актуальною межею методології Виготського є прагнення до синтезу генетичного підходу до свідомості та структурного явища. Синтезуючи дані підходи, за А.Н. Портновим, Виготській прагне виробити глибше уявлення про «історичний» компонент у складі психіки та свідомості (правосвідомості). При цьому під «історичним» він розуміє не те, що відноситься до минулого, а отже, статичне, а те, що *несе момент становлення* (1982). Основну відмінність психіки людини від психіки тварини Виготській вбачає в знаковій опосередкованості її вторинних – культурно-правових форм. Основою становлення та розвитку правової психіки та правосвідомості вчений вважав правову культуру. Він поклав в основу своїх досліджень категорію культури, операціоналізував її в поняттях психологічного знаряддя (знаку, значення) та за їх допомогою зміг перетворити і

методи дослідження, і предмет психології (Зінченко, 1994). Розробки Л.С. Виготського в дослідженні свідомості дали поштовх розвитку широкого діяльнісного (функціонального) підходу його учнями. Розвиток такого трактування вищих психічних функцій правосвідомості фактично розпочався ще в 20-х роках ХХ століття та має коріння у німецькій філософії, філософії права та правосвідомості. Робота в даній галузі на базі марксизму виявилася цікавою і плідною. Проте акцентування уваги на проблеми свідомості (правосвідомості) та вищих психічних функцій, до яких А.Н. Леонтьєв та його соратники підбирали новий, діяльнісний (функціональний) ключ, вийшли на другий план вже в 30-ті роки, коли проблема діяльності стала основною. За 60-ті роки теорія діяльності повернулася до культурно-історичної проблематики Л.С. Виготського, на якийсь час стаючи забороненою, а потім забутою, але такою, що завжди існувала у її підтексті (Зінченко, 1997). Сьогодні ці два підходи є вже важко помітними. Основною заслугою психологічної теорії правової діяльності (щодо метафункції правосвідомості – слугувати метатеорією перехідних або системно-кризових правоперетворень, механізмом регулювання суспільних відносин та процесуальною парадигмою активного формотворення норм статичного права водночас) є обґрунтування домінанти предметно-діяльнісної природи всіх психічних процесів як стержневих складових правової свідомості. Дія (метафункція) права, свідомості стала виступати не тільки як предмет, але й як одиниця аналізу психічних процесів, свідомості (Зінченко, 1994).

За ідеями низки пізніх робіт А.Н. Леонтьєва можна дослідити еволюцію його поглядів на діяльність, спираючись на розуміння Л.С. Виготським феномену «одиниці» як неподільній правопізнавальній цілісності (на відміну від елемента, який представляє лише частину цілого, що не несе його основні властивості).

З положеннями вітчизняної теорії діяльності, серед якої правова є видовою, можна ознайомитися в працях засновника даного

підходу А.Н. Леонтьєва. Розвиток нормативних основ психології діяльності – складової правової свідомості, за ідеями Леонтьєва, можна прослідкувати в працях його соратників і учнів А. Рлурія, Д.Б. Ельконіна, П.Я. Гальперина, А.А. Запорожца, В.П. Зінченко, В.В. Давидова, А.Г. Асмолова та ін. Достатньо повний огляд робіт з діяльнісної (функціональної) теорії представлений в роботі А. Леонтьєва «Діяльнісний розум». А.Н. Леонтьєв в тезах доповіді «Про системний аналіз в психології» (1973) визначає діяльність як одиницю буття людини: «...діяльність є як би молярною одиницею його індивідуального буття... не елемент буття, а саме одиниця, тобто цілісна, не адитивна система, що володіє багаторівневою організацією» (Леонтьєв, 2001). Він приділяв велику увагу особі, «вписував» діяльність в особу: «... особистість в тій же мірі є моментом діяльності, в який діяльність - момент особи». Особа (правова особа) уявляється як зв'язок конкретно-історично визначених діяльностей (правових діяльностей) тільки у результаті нормативної ієрархізації своїх діяльностей в світі. У зв'язку з історичним збільшенням ролі та значення індивіда та особи у посттоталітарних правоперетвореннях, їх соціального призначення як нових прогресивних зразків правоусвідомлення, проблема та перспектива правового індивіда та правової особи водночас набувають істотної суті. За проведеними дослідженнями, правовий індивід поступово стає правовою особою, а розширення його соціальної активності як активного суб'єкта правотворення та правозастосування призводить до створення нового рівня його свідомості та правосвідомості інших - правосвідомості особи та особистісної правосвідомості. За прийнятими інтерпретаціями прогресивного перехідного правоперетворення як перетворення перехідної (девіантної, маргінальної, ілюзорної) української правосвідомості [3] – нового якісного циклу соціальної активності української правової свідомості та культури [4], ми можемо говорити про поступове з'явлення у межах сучасного кризового циклу соціальної

активності української девіантної правосвідомості нового якісного рівня не становлення, а типового розвитку за рахунок збільшення циклу соціальної активності індивідуальної та загальної особистісної або зперсоніфікованої правової свідомості та правової культури, котрі підвищують цикл соціальної активності інших форм правосвідомості.

Такий тип (форма) актуальної правосвідомості найбільш повно характерний (а) не суб'єктивно-правової (позитивно-правової), а традиційно-правової та нетрадиційно-правової форми свідомості особи, індивіда, та має не догматичний, а творчий початок. У цьому відношенні нагадуємо, що за нашими підходами, історичний, або зворотний (спиралевидний) шлях, де домінують суб'єктивно-правові (позитивно-правові), форми української масової, правосвідомості, характерний для зворотних процесів становлення (вдосконалення, модернізації конкретно-історичних форм правосвідомості, що існують у межах певного конкретно-історичного, хронологічного періоду) української правосвідомості, що є лінійним, визначеним у межах певного конкретно-історичного циклу соціальної активності правосвідомості (у межах хронологічного періоду). За таких умов правосвідомість є типово розвитково девіантна або нелінійна, яка постійно відхиляється або певною, або певною мірою від того конкретно-історичного напрямку, що визначає лінійні, одномірні властивості та характеристики, сформовані певною правовою концепцією у межах однієї правової епохи позитивного праворозуміння та пріоритетної форми державно-правової свідомості. За сформованих у історичних процесах взірців стійкої правової традиції, української правової ідіоми – девіантність як різноджерельна розвиткова нелінійність у межах певного історичного становлення правосвідомості, ідентифікована, найчастіше позитивним правом або неправильним правовим віддзеркаленням [5], або у чисто позитивному трактуванні - як своєрідне не правове, але неделінквентне явище тотально-

ідеологічної правової дійсності, поступово, але перманентно втрачається. Українська правова система та правова свідомість повільно стають стійкими, світовими, зразковими, еволюційними, розвитково незворотними, де домінують розвиткові тенденції особистісної, індивідуальної правосвідомості, що має пріоритетними традиційні та нетрадиційні форми. Такий методологічний підхід до визначення розвиткових перспектив сучасної української правосвідомості ми інтерпретуємо критерієм продукування ефективності пріоритетних функцій та форм української правосвідомості як світової національної та адаптування її різногалузевих процесуальних норм до світових норм європейської правосвідомості. Сучасна українська правосвідомість стійко продовжує виконувати роль механізму правового регулювання (деякі керівники різного татунку найчастіше при прийнятті доленосних рішень користуються «совістю», нормами партійної, політичної, корпоративної свідомості, які є різновидами правової, підмінюючи при цьому часто-густо статичні норми права та нормативні акти політичними рішеннями. Ми можемо лише тоді говорити про те, що правосвідомість не є механізмом правового регулювання, коли норми статичного права безапеляційно будуть виконуватися всіма суб'єктами права).

Вихід на діяльну правову особу призведе до переосмислення поняття правової дії та введення нового поняття правового вчинку як виходу правової людини в сферу правового творення, здатності та можливості стати активним співучасником «всіх подій навколишнього світу, взагалі єдиної пізнавальної одиниці - особи...» (Леонтьєв А., 2001). Ця ідея творчого початку правової особи стала вельми плідною для подальшого розвитку теорії діяльності. За ідеями В.П. Зінченко, наприклад, підкреслимо крайню необхідність такого правового вчинку, правового діяння для саморозвитку правової особи (1994). За ідеями А.А. Леонтьєва (1990) вводимо поняття «психологія правового діяння» - матеріального наслідку метафункції правової свідомості,

та пов'язуємо правове діяння саме з правовою свідомістю правової особи. Самостійна творча правова діяльність як діяльність правосвідомості - це шлях до духовної свободи - істинного першоджерела формування та розвитку «відповідальної правової свідомості та незалежної особи» (Зінченко, 1994). За ідеями монографії «Діяльність. Свідомість. Особа», статті «Психологія образу» А.Н. Леонтьєва розвиваємо проблему образу правового світу. За провідними ідеями іншої його роботи «Про системний аналіз в психології» формуємо тезу, що образ правового світу опосередковує та регулює широку наочну правову діяльність. Тепер замість тріади: правова діяльність-правова свідомість-правова особа пропонуємо наступне уявлення: психологія правового образу-психологія правової діяльності-правова психологія правової особи (Смирнов, 1993). Дослідження правового образу світу, діяльності, особи неминує приводить до вивчення правової свідомості, яку за аналогією до особи - єдиної світопізнавальної одиниці ми інтерпретуємо єдиною праворефлексивною одиницею нормативно-правового та ідейно-світоглядного правовіддзеркалення. У цьому контексті особа - це «згусток життя, продукт її духовної, творчої кристалізації у формі суб'єкта - суб'єкта, що завжди несе в собі свою історію...» (Леонтьєв, 2001). Нарешті, за ідеями А.Н. Леонтьєва визначаємо сучасну правову психологію як науку про правову особу - «особу дійсну, таку, що діє та затверджує своє правове життя».

Новим етапом психологічних досліджень стає розвиток проблематики правової свідомості, її онтології, зв'язки з мовою та культурою. В світлі викладеного, за ідеями Леонтьєва (1975), пропонуємо нове визначення правової свідомості - правова свідомість в своїй нормативно-правовій та ідейно-світоглядній основі є тим, що відкривається суб'єктові у картині правового світу, в яку включений він сам як правова особа, його дії та правові стани. Акцентуючи увагу на сучасних ідеях розвитку правової свідомості через творчу діяльність, під розвитком правової свідомості ми

розуміємо таку діяльність правової особи з привласнення та творення культурно-правових цінностей, яка збагачує її картину правового світу, призводить до особистісного розвитку, що можливо тільки в стані духовної свободи.

За ідеями дослідників про «образ світу» (Леонтьєв, 70-ті роки XX ст.), формуємо поняття «образ правового світу» у такий спосіб: правова людина знаходиться з правовим світом в діалозі (ідеї Л. Бахтіна); вона активно будує індивідуальний образ правового світу, переробляючи нормативно-правову та ідейно-світоглядну основу перцептивного, когнітивного та афектного досвіду взаємодії з цим світом, засвоюючи суспільно-історичний, нормативно-правовий та ціннісний досвід, який вимагає, в свою чергу, регулятивної процедури адаптування власної та будь-якої чужої правосвідомості в культурно-правових предметах. Такі процедури озовнішення - це «засіб виходу правової свідомості на типово нормативно акцептоване пізнання індивідуальної картину правового світу (що є можливим лише у площині індивідуальної правосвідомості особи як зперсоніфікованого правового індивіда у правовому світі та Всесвіті, поза яких жодне праворозуміння та взаєморозуміння просто неможливе» (Леонтьєв, 1969).

Отож, формування образу правового світу відбувається не тільки через правову матеріалізацію (правову дію правової особи) нормативного світосприйняття, але й через засвоєння абстрагованої системи нормативно-правових значень. За першого випадку, можна говорити про формування перцептивного образу правового світу в його безпосередньому відношенні до правової дії, руху; такий образ є принципово модальним. За другого випадку, слід говорити про становлення та розвиток амодального образу правового світу, власне того образу, про який говорив А.Н. Леонтьєв, описуючи п'яте квазивимірювання (систему правових значень, «сміслові поле»), де відкривається людині об'єктивний світ (2001). При цьому не треба забувати, що сформовані правові знання, праве мислення не

відокремлені від процесу формування матеріального образу правового світу, а входять в нього, додаючись до чутливості. Для розвитку правильних уявлень про різні образи правового світу досить важливими є обидва контексти цього поняття. Перший контекст сформованого поняття «образ правового світу» має джерела психолінгвістичного підходу, здійсненого правовою психологією як наукою. Проте описуваний феномен розглядається з позицій самих різних наук (філософії, лінгвістики, лінгвосеміотики, культурології, права, філософії права, філософії правосвідомості та ін.) та для його опису вживаються такі терміни, як «картина правового світу», «модель правового світу», «бачення правового світу», а також «наукова картина правового світу», «концептуальна картина правового світу», «мовна картина правового світу» та інші.

Таким чином, не ставлячи завданням дати огляд існуючих підходів до даного явища, наводимо низку посилань на роботи, які можуть слугувати у перспективі певним ідейно-світоглядним підґрунтям для нових контекстуальних досліджень (Тараса, 1996; Постовалова, 1988; Телія, 1988; Корнілов 2000; Фесенко, 1999 та ін.). У цьому відношенні, наприклад, роль вербальних значень у пізнанні правового світу описує А.А. Зальовська, порівнюючи слово з лазерним променем при зчитуванні голограми: «воно робить доступним для людини певний умовно-дискретний фрагмент континуальної та багатовимірної індивідуальної картини миру у всьому багатстві зв'язків і відносин, повнота яких забезпечується в різній мірі правоусвідомлюваною опорою на прямі та/або опосередковані вихідні знання та переживання різних видів» (1981). Отож, за сформованим нами критерієм продукування ефективності пріоритетних функцій та форм української правосвідомості, загальне української правосвідомості ми пов'язуємо з загальними закономірностями української правової культури та дійсності, права та його осмислення, що відбувається за негативного, кризового домінування

суб'єктивно-правової (позитивно-правової) форми сучасної державно-правової свідомості; особливе з традиційними, та специфічне з нетрадиційними формами української правосвідомості, які не домінують, але розвитково вимагають пріоритетного використання та домінування. Гадаємо, що подальші наукові розвідки сприятимуть успішному подальшому вивченню джерел загального, особливого та специфічного в українській правовій свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитрієнко Ю.М. Якісне становлення віддзеркаленої української правової реальності // Форум права. -2007. -№ 1. -С.54-58 [Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/07dumupr.pdf>.
2. Дмитрієнко Ю.М. Суб'єктивно-правова (позитивно-правова) форма (тип) правової

свідомості та правової культури // Наук. вісник Чернівецьк. ун-ту. -2006. -Вип.365: Правознавство. -С.14-20.

3. Дмитриенко Ю.Н. Прогресс переходного правостановления как прогресс переходного (девиантного) правового сознания // Современный научный вестник: Научн.-теорет. и практ. журнал. -2008. -№ 2. -С.44-53.

4. Дмитрієнко Ю.М. Об'єктивно-правова форма (тип) правової свідомості та правової культури // Актуальні проблеми держави і права. -2007. -Вип.36. -С.155-160.

5. Дмитрієнко Ю.М. Проблема неправильного правового віддзеркалення правосвідомістю дійсності як біла пляма українського правознавства: теорія правової ідеології як збоченої правосвідомості (джерела, історія, реальність). Частина 2 // Форум права. -2006. -№ 1. -С.25-44 [Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2006-1/06dumrco.pdf>.

Дмитрієнко Ю.М. Джерела та підходи до проблеми загального, особливого та специфічного української правосвідомості (формування єдиної нормативно-правової та ідейно-світоглядної спадкоємності) // Форум права. -2008. -№ 2. -С.103-110 [Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08dumnis.pdf>

Пропонуються нові джерела та підходи до вивчення проблеми загального, особливого та специфічного української правосвідомості.

Дмитриенко Ю.Н. Источники и подходы к проблеме общего, особого и специфического украинского правосознания (формирование единой нормативно-правовой и идейно-мировоззренческой наследственности)

Предлагаются новые источники и подходы к изучению проблемы общего, особого и специфического украинского правосознания.

Dmitrienko JU.N. Source and approaches to a problem of the common, special and specific Ukrainian sense of justice (formation uniform normative-legal and ideological-world outlook heredity)

New sources and approaches to studying a problem of the common, special and specific Ukrainian sense of justice are offered.